

te su poput slova bile bogato ukrašene i u bogatom koloritu. Le Goff završava svoju knjigu s prikazima muzike i plesa. U 14. stoljeću glazba se razvija kako na crkvenom, tako i na profanom planu. Prikazane su različite scene izvođenja glazbe i u crkvenim i u profanim scenama. Knjiga završava prikazom svjetovnog plesa. Čovjek i priroda su ujedinjeni te se zaboravlja na sve strahote srednjeg vijeka i nastupa pozitivno okruženje u koje Le Goff poziva sve čitatelje.

Knjiga *Un Moyen Âge en images* nudi zanimljiv pregled umjetnosti srednjeg vijeka. Le Goff pomoću slika na razglednicama predstavlja neke od važnih tema u umjetnosti toga razdoblja. To nije u pravom smislu povijesnoumjetnički tekst s obzirom na to da, kako i sam kaže, on piše kao povjesničar i turist. Le Goff se ne zadržava samo na pojedinim umjetničkim djelima već uvodi i širi kontekst pojave određenih tema te ih upotpunjuje različitim izvorima, od Biblije nadalje. Ovo je djelo namijenjeno široj, a ne samo stručnoj publici, te bi ga svakako valjalo prevesti s francuskog i na hrvatski jezik.

Matea Pranjčić

Boris Babić, *Византија и Босна [Bizant i Bosna]*, Univerzitet u Banjoj Luci – Filozofski fakultet Banja Luka, Banja Luka 2016., 195 str.

Međusobni odnosi srednjovjekovne Bosne i drugih zemalja predstavljaju širi tematski okvir koji je posljednjih desetljeća zastupljen u bosanskohercegovačkoj historiografiji. Do sada su objavljene studije Marka Šunjića o odnosima Bosne i Venecije te Mladena Ančića i Dubravka Lovrenovića o odnosima Bosne s Ugarskom. Obranjene su i disertacije o odnosima Bosne s Osmanskim carstvom, Dubrovnikom te Srpskom despotovinom. Problematika odnosa srednjovjekovne Bosne i Bizanta, što ujedno podrazumijeva i raznovrsna saznanja o Bosni u izvorima bizantske provenijencije, u dosadašnjoj historiografiji zastupljena je kroz nekoliko znanstvenih pristupa čiji je osnovni istraživački fokus usmjeren na uži vremenski okvir. Pored ovih studija i rukopisa u Banja Luci je 2016. objavljena dopunjena verzija magistarskog rada Borisa Babića. Studija je izdana zajedničkim naporima Sveučilišta u Banja Luci i Filozofskog fakulteta čiji je autor zaposlenik. Konceptija ovog djela podrazumijeva dvije odvojene, po sadržaju različite cjeline. Prvi dio sadrži pregled svih bizantskih izvora u kojima se spominje Bosna, te njihovo tumačenje i uspoređivanje s podacima koje nude izvori druge vrste. Druga velika tematska cjelina sadrži poglavlja koja tretiraju utjecaj bizantskih tekovina koje su zasvjedočene u srednjovjekovnoj Bosni.

U uvodnom poglavlju *Bosna u X vijeku (27-39)* autor posvećuje pažnju najstarijem izvoru u kojem se spominje Bosna. Radi se o djelu *De administrando imperio* bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta (32. glava pod naslovom *O Srbima i zemlji u kojoj sada obitavaju*). Na samom kraju ovog dijela bizantski car nabroja naseljene gradove koji se nalaze u pokrštenoj Srbiji, a potom navodi gradove Kateru i Desnik za koje kaže da se nalaze u Bosni. Autor ne doprinosi rješenju ubikacije ovih gradova nego navodi najistaknutije historiografske pravce u rješavanju ovog problema ne polemizirajući o njima. Prema Babićevoj tvrdnji Porfirogenit pišući o Bosni upotrebljava izraz "to horion" da bi istaknuo veličinu same teritorije Bosne i pokazao da je Bosna zauzimala uzak pojas zemljišta i bila okružena ostatkom tadašnje srpske države. Babiću djeluje sasvim uvjerljivo tvrdnja da je svrha upotrebe spomenutog deminutiva u stvari oznaka za odnos veličine zemljice Bosne prema ostatku čitave Srbije kojom je bila

omeđena. Autor usputno spominje i drugu tezu, koju u svoj rad uvodi preko studije Ante Babića, prema kojoj spomenuti izraz ne treba shvatiti kao oznaku za zemljicu već kao omeđen prostor prema čemu bi Bosna u 10. stoljeću bila nezavisna zemlja. Slijedeći jedan smjer historiografije autor se bez detaljnijeg uplitanja u problematiku opredjeljuje za tezu prema kojoj je Bosna u ovo vrijeme sastavni dio Srbije. U elaboraciji ovog izuzetno značajnog segmenta bosanske srednjovjekovne historije poznatog iz izvora bizantske provenijencije izostavljena je konzultacija rezultata istraživanja bizantologa Tibora Živkovića, te Nade Klaić i Dubravka Lovrenovića, koji su se u nekoliko navrata bavili upravo ovim tematskim okvirom. Nastavljajući tumačiti međusobne odnose Bosne i Srbije u 10. stoljeću autor prati izvornu podlogu koju crpi iz *Ljetopisa popa Dukljanina* te djelu Ivana Kinama nastalih u 12. stoljeću. Slijedeći put utaban od strane starije historiografije autor iznosi razvoj državnog tkiva na bosanskom političkom prostoru. Prema ovom konceptu, kako je ranije spomenuto, Bosna se u 10. stoljeću javlja kao teritorijalni okvir unutar Srbije da bi nakon smrti kneza Časlava došlo do izdvajanje Bosne iz srpske države i njeno formiranje kao nezavisne političke cjeline. U potpunjuću ovu ustaljenu konstrukciju s podacima koje donosi spomenuti ljetopis autor iznosi konstataciju kako je do političkog odvajanja Bosne od ostatka Srbije došlo u intervalu od smrti kneza Časlava oko 959. godine i odlaska s prijestolja Mihajla Krešimira 969. godine za čijeg života je zabilježen spomen bosanskog bana. Zbog nedostatka izvornih pokazatelja autor dalje prati direktne odnose Bosne i Bizanta tek od 11. stoljeća kada za vrijeme vladavine Bazilija II. dolazi do kraćeg uspostavljanja nominalne bizantske vlasti nad Bosnom.

U poglavlju *Bosna u XII vijeku* (41-53) autor prati odnose Bosne i Bizanta kroz edikt Manuela Komnena i djela Ivana Kinama i Mihaela Anhijskog. Kompilacijom saznanja koje crpi na osnovu ovih izvora autor rekonstruira sliku o ovim odnosima koja je i ranije bila poznata u historiografiji. Radi se o podacima koji omogućuju Babiću zaključak kako je bizantska vlast nad Bosnom uspostavljena šezdesetih godina i trajala do osamdesetih godina 12. stoljeća kada je nakon smrti cara Manuela Komnena bosanski ban Kulin izborio samostalnost zemlje. Širenje margina spoznaje o bosansko-bizantskim odnosima u ovom periodu svakako bi bilo ostvareno sagledavanjem šire slike odnosa južnoslavenskih zemalja i Bizanta te vršenjem komparacije. Nominalna ili realna bizantska vlast nad Bosnom u svakom slučaju je uključivala vazalske obaveze, izmjenu ranijeg političkog obrasca, drugačiji nastup u vanjskoj politici te druge novitete koji su se morali odraziti i na ostale zemlje koje su u ovoj dekadi priznali bizantsku vlast.

Bosna između XII i XV vijeka (55-66) prema sačuvanim izvorima nije ulazila u domenu interesa bizantske vanjske politike. U ovom poglavlju autor je nastavio interes za deskripcijom pojedinih dionica odnosa Bosne i Srbije. Pažnju je usmjerio na bitku na Kosovu iz 1389. godine zbog činjenice kako ovaj događaj spominje Dimitrije Kidon u pismima pućenim Manuelu II. Paleologu. Babić iznosi tumačenje prema kojem je kralj Tvrtko kao nosilac dvostruke krune, Kotromanića i Nemanjića, znao da njegova vojska mora sudjelovati u ovoj bitci. Prema autorovim navodima Tvrtkova odluka da kao kralj Srba i Bosne, pošalje pomoćnu vojsku na Kosovo, nije istovremeno značila i pomirenje sa svojim trenutnim suparnicima u susjedstvu. Babić je na ovom mjestu slijedio ustaljenu matricu koja se duže vrijeme provlači kroz historiografiju prema kojoj je Tvrtkova krunidba 1377. godine krunom Nemanjića bilo povod za učešće njegove vojske u kosovskoj bitci. Široka je lepeza razloga za sudjelovanje bosanske vojske u bitci protiv Osmanlija s kojima se kralj Tvrtko već ranije sukobljavao, međutim od praktičnog značaja se izdvaja prirodna težnja za vlastitim opstankom. Naredni događaj u sferi bosansko-bizantskih odnosa tiče se u nauci poznate molbe bosanske vlastele Dubrovčanima oko

potrage za bosanskim zarobljenicima koji su nakon bitke kod Angore 1402. godine prispjeli u Konstantinopol. Enigmu oko potencijalne posjete bizantskog izaslanika Pljevljima iz proljeća 1423. godine autor tumači na nivou dosadašnje historiografije bazirane na pretpostavci kako se radilo o bizantskim diplomatskim kontaktima s vojvodom Sandaljem Hranićem u čijem posjedu se nalazilo i ovo mjesto.

Najopsežnije poglavlje u knjizi naslovljeno je *Bosna u XV vijeku (67-101)* i kroz njega Babić u najvećoj mjeri tumači saznanja o Bosni u djelima Kritobula s Imbrosa, Georgija Sfrancesa i Laonika Halkokondila. Radi se o tematskom okviru kojem je Babić povetio pažnju i u svojim ranijim znanstvenim pristupima. Autor skreće pažnju na podatke o Bosni u Kritobulovu djelu koje prati život sultana Mehmeda II. Podaci o Bosni grupirani su u tri skupine i usko vezani s osmanskim osvajanjem Despotovine i Bosne te borbama s Ugrima nakon pada Bosanskog kraljevstva. Navode ovog Bizantinca u osmanskoj službi autor vrši konzultirajući memoare pape Pia II. i kroniku janičara Konstantina Mihajlovića iz Ostrovice. Širi spektar podataka o Bosni nudi djelo Halkokondila obuhvaćajući kronološki okvir od devedesetih godina 14. stoljeća do osmanskog osvajanja Bosne. Tumačeći navode o osmanskim napadima na Bosnu autor zaključuje kako Halkokondil spominje i napad osmanske vojske iz 1390. godine koji nije poznat dosadašnjoj historiografiji. Halkokondil u nastavku spominje početak plaćanja harača od strane neimenovanog bosanskog vladara, a prema autorovom mišljenju radi se o vremenu kralja Tvrtka II. i sultana Murata II. Babić smatra opravdanim Halkokondilov navod o posjedu Kosača, području koje se prema izvoru nalazi u susjedstvu Bosne, ima isto stanovništvo i običaje kao i Bosna, ali s obzirom na različite vladare bilo je podvrgnuto drugačijim zakonima. Ovako postavljena konstrukcija mogla biti rezultirati nejasnim zaključcima kako posjed Kosača nije činio integralni dio Bosanskog kraljevstva. U svom vremenski dezorijentiranom nabranjanju događaja Halkokondil ističe kako je vladar Tribala ratovao protiv Ilira u čemu Babić naslućuje kako se možda radi o sukobu kralja Tvrtka II. i despota Đurđa iz 1432. i 1433. godine. Također je moguće da se u ovom slučaju radi o ratu kralja Tvrtka II. i despota Stefana Lazarevića iz 1425. godine. Halkokondilove informacije o Bosni završavaju opisom pada Bosne 1463. godine.

Poglavlje *Bosna u postvizantijskim izvorima (103-128)* obuhvaća analizu bizantskih izvora nastalih u 16. i 17. stoljeću. Dok bizantske kratke kronike pružaju šturu i fragmentarnu podatke o padu bosanskog kraljevstva ostale kronike iz ovog perioda unose nešto više svjetla po ovom pitanju. Anonimna grčka kronika nazvana Ektesis kronika, pored ustaljenih informacija o padu Bosne, sadrži i podatke o ženidbi bosanskog prijestolonasljednika Stjepana Tomaševića s Marom Branković 1459. godine. Proučavajući podatke koje nudi Kronika o turskim sultanima, te kombinirajući ih sa izvorima druge vrste, Babić iznosi hipotezu kako je tokom devedesetih godina 14. stoljeća došlo do četiri osmanska napada na Bosnu.

U poglavlju *Vizantijske titule u Bosni (129-142)* autor donosi pojašnjenja u vezi s titulama stavilca, protovestijara i logoteta koje su u Bosni nesumnjivo uspostavljene posredstvom utjecaja iz Srbije. Prema Babićevim tvrdnjama titula stavilca je preuzeta iz Srbije i nema direktan oslonac u Bizantu. Protovestijar je u Bizantu bio starješina carske riznice i osobni carski blagajnik. Dok su u Bizantu protovestijari vršili samo činovničke i ceremonijalne dužnosti, u Bosni su obavljali i aktivnu diplomatsku službu. Titula logoteta je u stalnoj upotrebi u Srbiji od Dušanove krunidbe za cara. U Bosni je, prema autoru, logotet postojao pod imenom kancelar i vršio dužnost starješine vladarske kancelarije. Najvažnija karakteristika logoteta bila je vlast nad crkvama koju u Bosni nikada nije imao.

U dijelu *Crkva bosanska* (143-150) autor razmatra percepciju pripadnika Crkve bosanske iz ugla bizantskih i postbizantskih kroničara i pisaca. Posebno je interesantna, u znanosti odavno poznata, poslanica patrijarha Genadija Skolarija i spomenuto djelo Halkokondila koji tretiraju sljedbenike ove crkve kao kudukere. Iako s rezervom, Babić zaključuje kako je herceg Stjepan bio pravoslavne vjere. Bez ikakve ambicije za uplitanjem u detaljniju elaboraciju, bitno je napomenuti kako se radi o iznimno kompleksnom problemu o kojem jednoslojne zaključke nisu uspjeli ponuditi ni znanstveni pristupi koji su za primarni cilj imali upravo ovo pitanje.

U posljednjem poglavlju koje tretira *Istorijsko-geografske osobenosti Bosne iz ugla vizantijskih istoričara* (151-159) autor uočava markantnu crtu kod većine izvora koji ukazuju na brdovitost terena te snagu bosanskih utvrda. Bizantski pisci su stanovnike Bosne nazivali Ilirima, Dalmatima i Vostrima.

Studija *Vizantija i Bosna* autora Borisa Babića predstavlja uspješan poduhvat rekonstrukcije odnosa Bosne i Bizantskog carstva u srednjem vijeku. Ova publikacija upotpunjuje saznanja dosadašnje historiografije o odnosima Bosne i drugih zemalja. Kronični nedostatak izvornog materijala autoru je iznimno ograničio istraživački prostor i otežao sklapanje šire slike o odnosima Bosne i Bizanta. Karakter i porijeklo izvornog materijala dozvolio je rekonstrukciju slike o Bosni koju su svojevremeno formirali bizantski pisci. Detaljnija rekonstrukcija i usporedba međusobnih odnosa susjednih zemalja i Bizanta, za koje je očuvana značajnija izvorna podloga, svakako bi doprinijela kontekstualizaciji bosansko-bizantskih odnosa u domenu onovremene regionalne političke scene.

Enes Dedić

Martyn Rady, *The Habsburg Empire: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2017., 129 str.

U zadnja dva desetljeća otkad je pokrenuta izrazito uspješna i popularna serija "Very Short Introductions" Oxford University Pressa bavila se mnogim temama. Te su knjige uvijek bile ambiciozne. Onima kojima format nije poznat, tekst je uistinu jako kratak (*very short*), generalno doseže do nekih stotinjak stranica, ali u njima uvode na značajan način teme koje su velike, duboke i kompleksne. Od popisa tema se čovjeku zavrti u glavi: Bog, oglašavanje, vrag, arhitektura krajolika, ludilo, knjigovodstvo, oceani i beskonačnost su same neke od tema koja su dostupne. Teme u pripremi uključuju siromaštvo, organizirani kriminal te četvrto izdanje o Europskoj Uniji. Povijest je unutar tema lijepo zastupljena. John Arnold je napisao uvod cijeloj disciplini, dok su drugi promatrali raznoliki spektar povijesnih razdoblja, mjesta, osoba, ideja i pokreta. Zahvaljujući Martynu Radyju i njegovoj jezgrovitoj i lagano čitljivoj knjizi, Habsburzi su sada dostupni širokom krugu čitatelja, jednako kao i, primjerice, Ruska povijest, Kelti, Britanija u 20. stoljeću, Magna Carta ili antička Asirija.

Nema manjka knjiga o povijesti Habsburgovaca. No, Radyjev prilog je zasigurno najkraći od svih koji su pisali o tome. Kroz sedam poglavlja i oko stotinjak stranica, Rady traga o osposni i padu Habsburgovaca od srednjega vijeka do 20. stoljeća. On inicijalno naglašava osnovne tvrdnje koje su potrebne da se izgradi razumijevanje Habsburgovaca – identificira im porijeklo na području današnje Švicarske, a priča je počela sa stanovitim Radbotom (oko 945.-1045.) te objašnjava otkud izvode svoje obiteljsko ime. U ovom djelu uvodi i fizičke deformitete koje je imala nekolicina Habsburgovaca te naglašava da je svaki od njihovih posjeda zapravo bila